

Децата като страна в юридическия дискурс

Елица Куманова

Resume: *Children as subjects of law are characterized by a number of features which influence the ways and means for the institutionalization of their rights. Harmonization of Bulgarian and European legislation on the protection of children must comply with these specific features. Therefore, one of the most important tasks is the formulation of regulatory mechanisms to protect the rights of children in a way that is most appropriate for their future development.*

Key words: *law discourse, rights of children, child protection, state policy*

ВЪВЕДЕНИЕ

Юридическият дискурс като модел на взаимодействие се структурира от три компонента – предмет, страни и позиции. Диалогът е съотнасяне на две страни към благото чрез определена по съдържание позиция на всяка от тях. По този начин правото предписва не просто определено поведение, а мяра за определено социално значимо поведение, формулирана като изискване за определено действие или бездействие, което се дължи и което се очаква. Всяко изключение от общия ред трябва да има своето основание – да се отнася до специални случаи и до специфични качества на правните субекти. Когато тези правни субекти не притежават качество, които да им дават право на допълнителни облаги или когато имат по-малко задължения от предвиденото е налице злоупотреба с право. Предвид множеството отнoшения на разпределение и обмен между субекти с противоположни позиции по повод блага. Тези противоположни позиции включват снемането на волята от позицията на свобода и на несвобода.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Въпросът за защитата на субективните права на гражданите, в това число и на децата като субекти със специфични дискурсни правни качества никога не е губил актуалността си както в юридически, така и в обществен план. Основна цел на всяка съвременна демократична държава е да удовлетворява в максимална степен правата и законните интереси на гражданите си и да осигури зачитането им както от останалите субекти, така и от органите на властта. Предвид множеството международноправни актове в областта на защитата правата на човека и граждани-на, както и изискванията за законодателни реформи във връзка с членството на Република България в Европейския съюз, може да се коментира и универсалният аспект на проблема, като се извърши съпоставка на действащото законодателство със съвременните демократични образци, и се изследва степента на имплементиране на международно възприетите норми и принципи във вътрешното право на страната.

2. През последните 15 години българското правителство провежда политика на приваждане на услугите по благосъстоянието и закрилата на децата в съответствие с международните стандарти, определени от Конвенцията на ООН за закрила на детето и задълженията на страните членки на Съвета на Европа. Предприета бе реформа за подобряване благосъстоянието на децата с подкрепата на Световна банка, Програмата за развитие на ООН и други международни органи, която има за цел въвеждането на един нов модел на грижи за деца, свързан с осъществяване на преход от осигуряване на закрила на децата чрез държавна система за институционални грижи, към услуги, базирани в общността. Това се постига чрез изработването на механизми за осъществяване на закрила на децата чрез създаването на система от законодателни, административни и политически мерки за гарантиране на техните права. С приемането на Закона за закрила на детето (ЗЗДт) през 2000г. започна нов етап в българското законодателство, който създаде реални механизми и гаранции за упражняване на правата на детето. Предвиди се специална закрила за деца в риск. През 2001 г. започна изграждането на институционална структура, която

да осъществява държавната политика в областта на закрилата на детето. На национално ниво тя е представена от "Държавната агенция за закрила на детето" като специализиран орган на Министерския съвет, а на местно ниво - от Дирекции "Социално подпомагане" на Агенцията за социално подпомагане. Създадените в тези дирекции отдели за закрила на детето (респ. отдели "Социална закрила") осъществяват практическите мерки за закрила на децата в неравностойно положение.

Не съществува легално определение за деца в неравностойно положение. Това е едно широкообхватно понятие, което се отнася до различни социални групи и категории деца. Терминът най-често се среща в документи на международни организации. Всяко дете, което е поставено в ситуации на неравнопоставеност спрямо останалите, се намира в неравностойно положение и попада в ситуация на риск. Съгласно определението на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, неравностойното положение на децата е обусловено главно от социално-икономически, културни или езикови фактори: бедност, принадлежност към социални класи в неравностойно положение, функционална неграмотност, ниско ниво на образование на родителите традиции, при които грамотността не се счита за нещо важно. В българското законодателство съществува термина „деца в риск“. Като такива се определят деца, които поради социални, материални или здравословни причини нямат възможност да изградят пълноценна връзка между себе си и обществото. Често травмирани, изолирани и отбягвани, те имат малък шанс. или изобщо нямат такъв, за равен старт в живота с останалите млади хора. Причините за наличието на деца в риск са разнообразни - от социалната среда до различни здравословни проблеми. Като такива се определят най-често:

- Деца с хронични заболявания;
- Деца в неравностойно социално положение;
- Деца, живеещи в институции;
- Деца с емоционални и поведенчески проблеми.

Негативните последици за бъдещото развитие на тези деца могат да бъдат:

- дезадаптивно и девиантно поведение;
- суицидни опити;
- личностни и сексуални разстройства;
- психосоматични заболявания;
- прояви на жестоко насилие;
- сексуално насилие;
- злоупотреба с психоактивни вещества.

Тези последици налагат превантивни или последващи мерки от страна на социалните работници по отношение на тяхното поведение, проблеми.

Различните влияния в индивидуалното развитие на човека оставят ясни следи в процеса на социализация в детството. Водещите фактори обособяват профила на динамичните промени в развитието. Причините си взаимодействат помежду си в условията на живот и своеобразието на корелация определя силата на риска, на които детето е изложено. От съчетаването на вътрешни и външни условия зависи силата и дълбочината на проблема, възникнал в резултат на рисковите условия. Всеки проблем е специфичен, разрешаването му е свързано с отделния случай. Психичните механизми и емоционалната отзивчивост на детето към предизвикателствата на травмите от живота като предпоставки, увеличава неговите проблеми. Основните белези, които характеризират децата с проблеми „са тези, че те се отличават с недостатъчна (хармонична) уравновесеност с околната среда и проявяват често неадекватни, т. е. несъответни на обстановката и на дразненето реакции. Тази неуравновесеност и неадекватност може да се прояви при различните условия на живота - в семейството, в училището, в интернет, в свободното време, при общуване с другите деца или възрастни. Може да добие различни форми на проявление: неуспех в училище, буйство, неподчинение, негативизъм, упорство, затвореност, страхливост, потиснатост, срамежливост, а в някои случаи през по-късните години на детството и юношеството може да се стигне до противообществени и противозаконни действия“.

3. Рискоопределящите фактори, застрашаващи развитието на децата се нуждаят от внимателно анализиране и категоризиране за улесняване при изучаването им. Проблемите

при деца и семейства често съчетават различни рискови условия и опасности, които се отразяват негативно на възпитателната среда. Предизвиканите препятствия усложняват връзките и задълбочават трудностите при развитието и възпитанието на детето. Съдържанието на травмите определя групата, към която то би могло да се причисли при обсъждане на трудностите, които е принудено да преодолява. Независимо от причините - неразбиране на родителите, работа в чужбина, бягство от семейните задължения и др., се създават проблеми в грижите за неговото възпитание и развитие. Процесите на деструктуриране в семейството и дестабилизиране на взаимоотношенията създават емоционален дискомфорт при формиране на детската личност. Липсата на родителите се възприема още по-драматично, когато детето попада в травмираща среда - асоциални модели на поведение, целенасочена изолация от възрастни, насилие. Настаняването му в заведение или оставяне в условия без обичай и доверие, увеличават риска за неговата социализация.

Оценяването на риска за развитие на дете в неравностойно положение е планомерен процес, който протича на няколко етапа. Социалният работник извършва проучване и оценка на сигнала в срок от десет дни, като събира необходимата информация от семейството, детето, училището, детската ясла и градина, специализираната институция, роднини, близки, съседни, друга дирекция "Социално подпомагане", личен лекар и от други източници при необходимост. След извършване на проучване и оценка на сигнала и при установяване на риск за детето се открива случай. Срокът за оценяване по случая е четири седмици от получаването на сигнала в дирекция "Социално подпомагане". Въз основа на направената оценка социалният работник изготвя план за действие, който включва дългосрочна цел и краткосрочни цели, дейности за тяхното постигане и мерки за закрила. Планът за действие се съгласува с родителите на детето, с настойника, с попечителя или с лицето, полагащо грижи за детето, ако това не противоречи на интересите на детето и не нарушава правата му. Социалният работник организира периодично, но не по-рядко от 6 месеца, срещи за преглед на оценката и изпълнението на плана за действие с всички заинтересовани страни. Целта на мерките за закрила в семейна среда е да бъдат подпомогнати детето и семейството в зависимост от възможностите за отглеждане и възпитание на детето.

Мерките се прилагат съгласно изготвения план за действие. Мерките за закрила на детето могат да се осъществяват и чрез социални услуги. Родителите или лицата, полагащи грижи за детето, както и децата се насърчават за активно участие в избора на социалните услуги. При определяне на необходимостта от ползване на социални услуги първостепенно значение имат висшите интереси на детето. При постигане на съгласие за предоставяне на социални услуги и избор на доставчика на социалната услуга родителите на детето подават писмена молба до директора на ДСП, въз основана на която се дава направление до доставчика на социалната услуга. В случаите, при кои го не може да се постигне контакт или няма заявено желание от страна на родителите, както и когато се предоставя закрила на деня, жертви на насилие или трафика, ползването на социални услуги се извършва въз основа на заповед на директора на дирекция "Социално подпомагане".

4. Настаняването на детето извън семейството се налага като крайна мярка за закрила след изчерпване на всички възможности за закрила в семейството. В ЗЗДт. са изрично регламентирани хипотезите, при които е възможно дете да бъде изведено от семейната му среда. Настаняването извън семейството се извършва от съда. До произнасяне на съда дирекция "Социално подпомагане" по настоящия адрес на детето извършва временно настаняване по административен ред. Този подход на законодателя гарантира постигане на баланс между спешното предприемане на мерки и гарантиране на правото на детето да не бъде разделяно от родителите си против тяхната воля, освен когато компетентните власти решат, че такова разделяне е необходимо за висшите интереси на детето.

При предприемане на настаняване на детето извън семейството първо се проучва възможността за настаняване при роднини или близки въз основа на становище за годността им и се изисква тяхното съгласие. Отглеждането в семейството на роднини и близки се разглежда като приемна грижа. При невъзможност детето да се отглежда в разширеното семейство, се търси подходящо приемно семейство. С промените в ЗЗДт. приети през 2006г., се регламентира и възможността за професионална приемна грижа, при която приемното семейство сключва трудов договор с Директора на Дирекция "Социално подпомагане". В Наредбата за условията и реда за кандидатстване, подбор и утвърждаване на приемни семейства и настаняване на деца в тях подробно са представени всички етапи при предоставяне на социалната услуга "приемна грижа" и за двата вида приемни семейства -

професионални и непрофесионални. Последната крайна възможност за настаняване на децата в специализирана институция. Това са домове от пансионен тип за отглеждане и възпитание на деца, в които те са трайно отделени от своята домашна среда.

Системата за мониторинг на качеството на социалните услуги за деца се състои от следните неразривно свързани компоненти:

- нормативно определени стандарти за качество, разработени в Наредбата за критерии и стандарти за социални услуги за деца. Стандартите са задължителни за всички доставчици.

- лицензионен режим за част от доставчиците на социални услуги за деца.

- контрол за спазването на стандартите за социални услуги за деца чрез планови проверки и проверки по сигнал.

Проверките се осъществяват от специализираната Главна дирекция "Контрол по правата на детето" в Държавната агенция за закрила на детето. Дирекцията е създадена през 2004г. и към настоящия момент има 6 регионални звена - в София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе и Враца,

Нерядко рискът за детето налага неговото спешно силово извеждане от опасната среда. За тези случаи е предвидена мярката "полицейска закрила", регламентирана в Наредбата за условията и реда за предоставяне на полицейска закрила на детето. Мярката се предоставя от полицейските органи, когато детето е обект на престъпление; има непосредствена опасност за живота или здравето му; има опасност детето да бъде въвлечено в извършването на престъпление; детето е изгубено или е в безпомощно състояние или е останало без надзор. Полицейската закрила се предоставя за не повече от 48 часа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Държавната политика за развитието на развитието на ефективна система за предоставяне на социални услуги на децата, в която се отдава приоритет на техните основни права, се основава на ратифицираната Конвенция за правата на детето и Закона за закрила на детето. Основен принцип на закона е правото на детето да се отглежда и възпитава в семейна среда. Институционалните грижи представляват крайна мярка и алтернатива. Настаняването на деца в институции нарушава техните права, гарантирани от международни конвенции, по които Република България е страна (Конвенция на ООН за правата на детето, Конвенция на ООН за правата на хора с увреждания) и води до установяване на дискриминационни модели в образованието и достъпа до качествена грижа и услуги.

Основна стратегическа цел на държавната политика след 2000г. е намаляване на броя на децата, отглеждани и специализирани институции. Един от механизмите за постигането ѝ е Наредбата за условията и реда за осъществяване на мерки за предотвратяване изоставянето на деца и настаняването им в институции, както и за тяхната реинтеграция. Тези мерки се прилагат при точно определени в наредбата условия, имат временен характер и се изразяват в предоставяне на социални услуги и финансова помощ. развитието на социалните услуги за деца през последните години изправи държавата пред предизвикателството да създаде механизми за гарантиране на качеството на тези услуги, независимо от техния доставчик - самата държава, общината, физически лица, регистрирани по Търговския закон или юридически лица.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Дачев Л. Юридически дискурс. Русе, 2004.

[2] И. Кусев. Основи на социалната работа. С. 1998.

[3] <http://www.sacp.government.bg/>

За контакти:

Доц. д-р Елица Куманова, Катедра "Публичноправни науки", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 082-888 434

Докладът е рецензиран.